

Маргасова Вікторія, д.е.н., професор

Чернігівський національний технологічний університет

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА РЕГІОНУ

У статті розглянуто теоретичні підходи до забезпечення економічної безпеки регіону на основі врахування існуючих та можливих економічних загроз. Особливу увагу акцентовано на можливостях реалізації економічних переваг регіону як джерела економічних інтересів.

Ключові слова: безпека, регіон, економічна безпека, економічні інтереси, загрози, можливості, державне регулювання.

Актуальність теми дослідження. В умовах неоднозначного та складного трансформаційного періоду, що проходить економіка України в останні роки, особливого значення набувають проблеми забезпечення стійкого економічного розвитку регіонів. Особливо актуальним це питання є в контексті євроінтеграційних економічних процесів, що формує додаткові можливості для окремих регіонів України, та поряд з цим відкриває шляхи для прояву додаткових економічних ризиків. Досить проблемним в цьому питанні є процес забезпечення розвитку окремого регіону, як складової економічної системи держави та суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності, тому на перший план функціонування регіону виходить його фінансово-кредитна система, як потенційна основа його стратегічного розвитку. І саме процес підтримання достатнього рівня безпеки фінансово-кредитної системи стає основою для створення передумов економічного зростання регіону.

Постановка проблеми. Низький рівень економічної безпеки регіонів обумовлено неефективністю державного управління, їх недостатньою зорієнтованістю на захист національних інтересів в економічній і соціальній сферах, а також непослідовністю та безсистемністю у здійсненні економічних реформ, недосконалістю національного законодавства щодо забезпечення економічної безпеки та ефективного управління економікою. Це вимагає більш системного дослідження сутності економічної безпеки та можливих шляхів її забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми економічної безпеки регіону розглядаються в наукових працях багатьох українських та зарубіжних вчених. Серед них варто виділити праці таких науковців як Л.І. Абалкіна [1], О.І. Барановського [2], В.М. Гейця [6], М.М. Єрмошенко [3], Я.А. Жаліло [4], В.І. Мунтіяна [7], С.В. Онишко [8], Г.А. Пастернак-Таранушенко [9], В.К. Сенчагова [13], А.І. Сухорукова [11] та інших. Проте розглядаючи важливі аспекти економічної безпеки, достатньо мало уваги приділено взаємозв'язкам економічних інтересів держави та окремих регіонів. Це вимагає проведення дослідження в контексті взаємозв'язку даних складових, з метою пошуку найбільш доцільних напрямків забезпечення економічної безпеки держави та регіону.

Метою дослідження є розгляд наукових підходів до визначення поняття економічної безпеки регіону та пошук можливих напрямків її забезпечення в сучасних умовах функціонування економіки України.

Основні результати дослідження. Поняття економічної безпеки стало актуальним в Україні з моменту проведення активних реформ в економіці. Забезпечення прийнятного рівня економічної безпеки неможливе без здійснення структурної перебудови і підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Економічна безпека регіону є досить складною економічною категорією. Рівень економічної безпеки регіону залежить від багатьох факторів, серед яких варто виділити такі ключові як економічна безпека держави та економічна безпека суб'єктів підприємництва. При цьому економічні інтереси держави та економічні інтереси суб'єктів підприємництва знаходять своє відображення та втілюються у економічній безпеці регіону, яка поєднує ці дві складові та формує передумови для їх реалізації.

Система економічної безпеки регіону складається з підсистем (фінансової, інвестиційної, інноваційної, продовольчої, енергетичної, зовнішньоекономічної безпеки, тощо), тому варто зупинитися на класифікації складових економічної безпеки (рис. 1.1) [7].

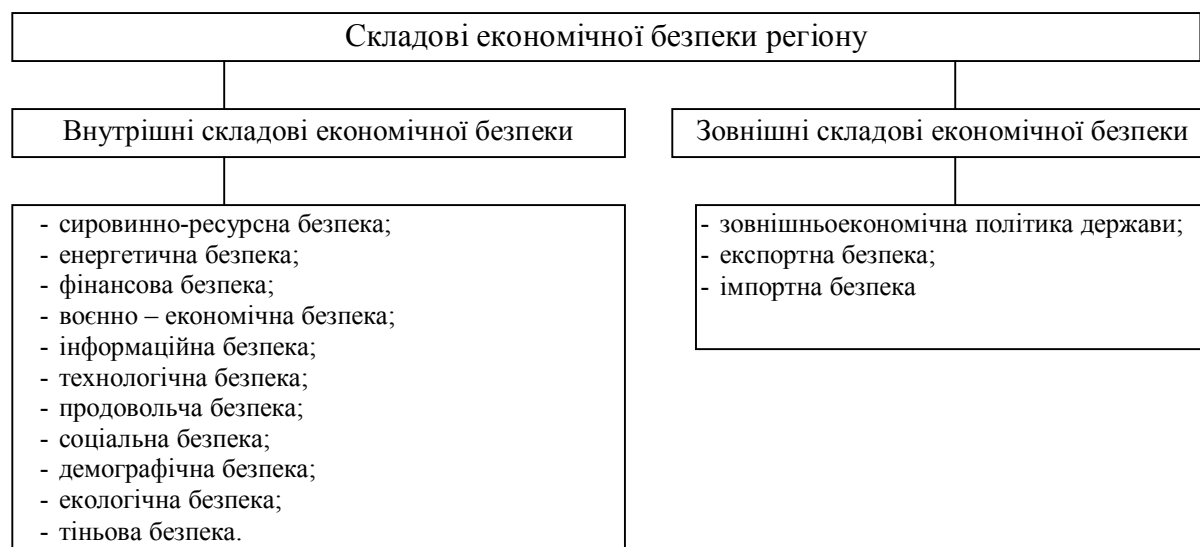

Рис. 1.1 Складові економічної безпеки регіону [7]

Регіон може повноцінно функціонувати лише тоді, коли має власну економічну систему, яку умовно можна розглядати як ефективну взаємодію власного виробництва, фінансової сфери, системи управління, соціальної та екологічної сфер. Тому, на нашу думку, економічна безпека характеризується і визначається таким станом розвитку всіх сфер економічної системи, при якому регіон здатен забезпечити свій стійкий розвиток.

Аналізуючи існуючі визначення економічної безпеки, варто акцентувати увагу на таких двох підходах:

– економічна безпека – це такий стан економіки, що забезпечує достатній рівень соціального, політичного й оборонного існування і прогресивного розвитку регіону, невразливість і незалежність її економічних інтересів стосовно можливих зовнішніх погроз і впливів:

– економічна безпека – це такий стан юридичних, економічних відносин, організаційних зв'язків, матеріальних і інтелектуальних ресурсів регіону, при якому гарантується стабільність його функціонування, фінансово-комерційних успіхів, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток.

Цікавим є визначення економічної безпеки, наведене С.М. Шкарлетом [12], що передбачає стійкий розвиток (тобто збалансований і безперервний), який досягається за допомогою використання всіх видів ресурсів і підприємницьких можливостей, за якими гарантується найефективніше їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішньому і зовнішньому негативному впливу (загрозам). Необхідність постійного забезпечення економічної безпеки зумовлюється об'єктивно потребами гарантувати стабільність функціонування, динаміку розвитку та досягнення головних цілей своєї діяльності.

Основними функціональними складовими економічної безпеки є [12]:

1. Фінансова складова – досягнення найефективнішого використання фінансів.
2. Інтелектуальна складова – збереження і розвиток інтелектуального потенціалу.
3. Техніко-економічна складова – забезпечення відповідності технологій сучасним світовим аналогам щодо оптимізації витрат ресурсів.

Існуючі підходи до визначення економічної категорії “економічна безпека” дозволяють зробити висновок про існування значних передумов у забезпеченні достатнього її рівня в сучасних умовах господарювання.

Захищеність регіону від наявних і потенційних негативних факторів та здатність їм протистояти характеризує категорія безпеки. Це підтверджують дослідження Р.Дацківа, який розглядає безпеку як баланс між потребами та можливостями їх задоволення, тобто можливостями та бар'єрами розвитку. Більше того, за словами В.Гейця, "розвиток - один із компонентів безпеки; якщо економіка не розвивається, то у неї різко скорочуються можливості виживання, опірність та адаптація до внутрішніх і зовнішніх загроз" [6].

В.Сенчагов виділяє три підходи до визначення терміну "безпека" на різних рівнях наукового абстрагування цього поняття [18]:

- безпека - несуперечливість системи об'єктивним законам функціонування суспільства;
- безпека - стабільність і збалансованість системи суспільних відносин, що забезпечують єдність і взаємообумовленість системи інтересів у суспільстві;
- безпека - сталість відтворення мотивів позитивної поведінки і продуктивної взаємодії різних соціальних общин у певній системі.

Відповідно до наведеного, чим більш сталий, стабільний, збалансований розвиток регіону, тим вищим буде рівень його безпеки. Це підтверджують слова О.Симонової. "Сталий розвиток регіонів - запорука підвищення ефективності державної безпеки". Тому досягнення мети сталого розвитку регіону можна тлумачити через призму забезпечення безпеки як стану захищеності найважливіших економічних, соціальних та екологічних інтересів регіону. При цьому регіональна політика розвитку і його економічна безпека мають одне спрямування, що зумовлює включення у регіональну політику фінансового забезпечення сталого розвитку його функціональної складової – економічної безпеки.

Необхідність дослідження економічної безпеки зумовлена тим, що відсутність фінансових ресурсів спричиняє недофінансування найбільш важливих потреб у різних сферах економіки і є загрозою національній безпеці. Негативні явища у фінансових відносинах є небезпекою, що завдає реальних збитків економіці, які відображаються у падінні темпів розвитку, зниженні життєвого рівня населення; збитковістю більшості стратегічно важливих підприємств; глибокою структурною деформацією вітчизняного виробництва; сировинною спрямованістю експорту; великою імпоротною залежністю економіки від постачання енергоносіїв; значним зменшенням національного багатства; великими темпами зростання боргової залежності держави; посиленням диференціації соціально-економічного розвитку регіонів; критично низькою народжуваністю та надмірно високою смертністю; зростанням демографічного навантаження на населення працездатного віку; низьким рівнем оплати праці, досить великим рівнем безробіття з урахуванням прихованого; великим рівнем тінізації економіки; зростанням соціальної апатії та напруженості в суспільстві.

Економічна безпека регіону має внутрішній та зовнішній аспект. Внутрішній аспект спрямований на стимулювання регіонального розвитку, піднесення його фінансового потенціалу для забезпечення балансу потреб та фінансових можливостей регіону, з одного боку, та балансу фінансових інтересів соціальної, економічної та екологічної сфер регіону - з іншого.

Зовнішній аспект передбачає відносну фінансову незалежність та одночасну інтеграцію економічної безпеки регіону з загальнодержавною економічною безпекою. Особливого значення при цьому набуває конкуренція та суперництво між регіонами у відстоюванні власних фінансових інтересів. За словами Г.Пастернака-Таранушенка [9], у кожній державі має місце певне розбалансування в розвитку регіонів, що є джерелом напруженості в ній. Якщо збільшити його до певної межі, почнуться суттєві негаразди,

між регіонами виникатимуть або загострюватимуться суперечності, протистояння, конкуренція, що стане передумовою виникнення фінансових небезпек.

Як показує аналіз факторів економічної безпеки регіону, вона залежить від їх ресурсного потенціалу, інвестиційної активності, фінансово-бюджетного, трудового та матеріально-технічного забезпечення, методів управління регіональним господарством, розвитком інфраструктури, лобювання інтересів у вищих органах влади і т. д. Негативний вплив внутрішніх факторів спричинений невмінням знаходити компроміси у вирішенні конфліктів, неспроможністю регіону до саморозвитку, низькою інноваційною активністю тощо. Зовнішні фактори зумовлені об'єктивними впливами на економічну безпеку регіону, що зменшує їх конкурентоспроможність та рівень життя населення.

Поряд з цим забезпечення економічної безпеки регіону неможливо без врахування як податкових особливостей регіону, так і інших розбіжностей у розвитку. Серед них слід виділити:

- розбіжності природнокліматичних умов життя в окремих регіонах країни;
- масштаби, якість, напрямки використання ресурсів, що визначають продуктивність регіону;
- геоекономічне розташування регіону;
- застаріла структура виробництва;
- запізнення введення інновацій;
- демографічні розходження (структура населення, динаміка відтворення, в тому числі обумовлена етно – релігійними особливостями);
- розходження у підприємницькому кліматі (податкова система, ступінь адміністративного контролю, забезпеченість ресурсами);
- політичні та інституціональні фактори (ступінь регіональної автономії);
- соціально-культурні фактори (ступінь урбанізації, освіченість, наявність наукових і культурних центрів), тощо.

Регіональна політика економічної безпеки виходить з пріоритетних економічних інтересів, спрямованих на одержання економічних переваг, збагачення та економічну незалежність регіону та з потреб у подоланні (попередженні виникнення) загроз в економічній сфері. Таке сполучення дозволяє визначити до основних напрямів, які виходять з національних економічних інтересів, заходи щодо їх впровадження.

Пріоритетні напрями регіональної політики економічної безпеки відповідають за змістом пріоритетним економічним інтересам, обумовлені ними та визначають напрями їх реалізації та досягнення. Виходячи з цього економічну безпеку регіону слід визначити як такий фінансово-економічний його стан, при якому забезпечується повноцінне використання всіх видів наявних ресурсів та досягнення бажаних економічних інтересів регіону, та створюються умови для повноцінного стратегічного розвитку в майбутньому. Тому процес забезпечення економічної безпеки регіону повинен ґрунтуватися на ефективному механізмі протидії існуючим та можливим загрозам.

Кризова ситуація в регіоні може загрожувати економічній безпеці держави. Це пов'язане з тим, що дії низки дестабілізуючих факторів, які негативно впливають на економіку даного регіону, може поширитися на економіку сусідніх регіонів і на економіку держави в цілому.

У становленні ринкових відносин окремі регіони розробляють свої моделі поведінки стосовно шляхів та механізмів переходу до сталого розвитку. Одні, з розвинутим аграрним сектором, добиваються підвищення високих закупівельних цін, форсують бар'єри. Інші, з розвинутими добувними галузями, виходять самостійно на зовнішні ринки або прагнуть організації вільних економічних зон. При розгляді з точки зору безпеки будь-якої проблеми України, наприклад зайнятості, деіндустріалізації чи розподілу бю-

джету, бачимо чітко визначені регіональні особливості її прояву. Тенденції розвитку економічної ситуації в Україні такі, що регіональна економічна небезпека може посилюватися. Тому актуальність цього аспекту пов'язана з небезпечними тенденціями порушення рівноваги між центром і регіонами внаслідок надмірної централізації або децентралізації економічної й політичної влади. Одним із найважливіших завдань державної політики є здійснення адміністративних та політичних заходів, які б стримували економічне протистояння регіонів, турбота про збереження єдиного економічного простору.

Висновки. Перспективними напрямками наукових досліджень з проблем забезпечення економічної безпеки регіону, які потребують подальших наукових розробок, є забезпечення економічної безпеки регіону в умовах глобалізації з використанням її переваг та формування умов інформаційної безпеки в контексті глобалізації економічних систем. Попередити виникнення загроз економічній безпеці регіону, пов'язаних з процесами глобалізації економіки, можливо при підвищенні державного контролю за внутрішніми економічними процесами, фінансовими потоками та динамікою курсу національної валюти; зменшенні негативного впливу світових фінансово-економічних криз і економічної кон'юнктури; підвищенні захисту ринку праці за рахунок збільшення робочих місць, рівня оплати праці, контрольованості міграційних процесів.

Література

1. Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение /Абалкин Л.И. // Вопросы экономики. - 1995. - №1. - С.127-134.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): [монографія] – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с. – Бібліогр.: с. 712-733.
3. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення/ М.М. Єрмошенко. - К.: Київ. нац. торг. - екон. ун-т, 2001. - 309 с.
4. Жаліло Я. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку/ Я. А. Жаліло// Стратегічна панорама . – 2002. - № 4.
5. Медвідь М.М. Вплив соціальної напруженості на фінансову безпеку регіону / М.М. Медвідь // Право і безпека. – 2006. – Т. 5. – № 4. – С. 170–173.
6. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В.М.Геєць, М.О.Кизим, Т.С.Клебанова, О.І. Черняк та ін.; За ред. В.М.Геєця. – Х.: ВД "ІНЖЕК", 2006. – 240 с. – Бібліогр.: с. 209-217.
7. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян– К., 2000. – 567 с.
8. Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку: [монографія] – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – 434 с.
9. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Б. Кравченка, Г.Пастернак-Таранушенко. – К.: Кондор, 2002. – 302 с.
10. Покотиленко Р.В. Економічна безпека Російської Федерації: законодавче та науково-методологічне забезпечення / Р.В. Покотиленко // Стратегічна панорама. - 2001. – № 3-4. – С. 181–188.
11. Сухоруков А.І., Ладюк О.Д. Фінансова безпека держави: Навч. посібник. / А.І., Сухоруков, О.Д. Ладюк– К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 192 с. – Бібліогр.: С. 115-119.
12. Шкарлет С.М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: [монографія] – К.: Книжкове вид – во НАУ, 2007. – 436 с.
13. Экономическая безопасность России: [общий курс: учебник / под ред. Сенчагова В.К.]. – М.: Дело, 2005. – 896 с.